

ELS PROSODEMES EN CATALA

I. PROPÒSIT

1. Com és sabut, la caracterització funcional i significativa dels sons no s'esgota amb l'establiment de les unitats fonemàtiques. Hi ha, de més a més, uns altres trets pertinents, que, en combinació amb els fonemes, arrodoneixen llur funció distintiva, en el sentit que aporten elements diferencials nous, gràcies als quals la llengua arriba a un grau més alt de precisió. Els tals altres trets pertinents poden ésser, encara, d'indole vària; ara, però, ens fixarem en els anomenats «prosodemes»¹, és a dir les unitats significatives mínimes determinades per un tret prosòdic; més concretament, en el present treball em refereixo al paper que juga la «correlació accentual», o sia el contrast entre dos mots o dues formes gramaticals que hom distingeix per la col·locació de l'accent, adés damunt una síl·laba, adés damunt una altra, col·locació que esdevé, doncs, distintiva i, per tant, funcional². «Naturalment, ens referim a l'accentuació lliure, no a la que té una posició fixa. El lloc de l'accent dins la paraula no es troba condicionat per altres fenòmens i serveix eventualment per a distingir les significacions», com veurem a continuació. «L'accentuació és la intensificació culminativa d'un sol prosodema de la paraula. Els mitjans fonètics d'actualització de l'accent són varis, i hi poden córrer el reforç expiratori, l'elevació del to musical, l'allargament i

¹ Emilio Alarcos Llorach, *Fonología española*, 4.ª ed., Madrid, 1965, § 51, pàgines 88-90.

² E. Alarcos Llorach, *op. cit.*, § 51, pàgs. 94-95 (d'on procedeix, traduït, el fragment que insereixo a continuació).

una articulació més precisa i més enèrgica dels fonemes del prosodema culminatiu. D'un punt de vista fonològic, és essencial que un sol prosodema de la paraula porti l'accent i que excedeixi en precisió tots els restants, que són doncs, inaccentuats.»

«L'accent d'intensitat és, segons que sembla, la característica fonètica predominant dins la correlació accentual d'una sèrie de llengües del migdia d'Europa; la dita correlació provoca el contrast entre el prosodema accentuat i la resta de prosodemes que no duen accent (tant si només és un, com si són diversos) dins la mateixa unitat lexicològica o elocutiva, i és susceptible de distingir significacions segons el lloc que ocupa el cim prosòdic.» El català es una d'aquestes llengües europees que esmenta Alarcos Llorach, «en les quals podem distingir significats diferents simplement per la síl·laba precisa que rep la força de l'accent; per exemple, la sèrie del castellà 'ánimo' / 'animo' / 'animó'».

2. És clar que tot això té validesa per al català; no en va el mateix Alarcos Llorach ha inclòs el català dins el grup de llengües que es basen en les distincions prosodèmiques. Nogensmenys, cal admetre també que, per raó de les seves peculiaritats fonemàtiques, la llengua catalana (en la seva modalitat oriental, que comprèn el parlar barceloní, primer determinant de la llengua literària) sofreix unes limitacions ben remarcables, en el seu funcionament, quant a l'ús dels prosodemes (comp. §§ 3-8). Aquestes limitacions redueixen considerablement, doncs, el paper dels prosodemes en català. Això no obstant, els prosodemes tenen el paper significatiu que, con a tals, els correspon. Heus ací, doncs, l'objectiu de la nota present. D'antuvi, veurem que hom podria esmentar un nombre pràcticament illimitat de casos, a base de fer entrar en joc el pretèrit simple (a la primera persona del singular —forma inusitada en català oriental—) (§§ 9-11). Aquesta aportació que, com dic, podria fer-se interminable, manca però de valor, per tal com el suposat contrast per correlació accentual és basat en una forma verbal de 1.ª persona (tipus: *jo cantí*), que no és emprada espontàniament en barceloní ni en català oriental. Nogensmenys, en segon lloc (en l'ordre de freqüència dels casos que hom pot adduir), hi ha una sèrie abundosa d'exemples d'oposicions verbals, que ara ja presenten el contrast de correlació

accentual entre formes emprades correntment (§ 12), la qual cosa ja en fa efectives les distincions significatives. Però hi ha més, encara: veurem que algunes de les oposicions verbals al·ludides són reforçades, en un dels pols en oposició, per un nom que es pronuncia exactament igual que la forma verbal en qüestió, de manera que es tracta, a part el contrast entre dues formes d'un mateix verb, del contrast «verb/nom», ja més important del punt de vista de l'estructura (§ 13). També hi ha un bon nombre de casos d'oposició, ja francament i exclusivament, entre un verb i un nom (§§ 14-16), i fins i tot, bé que en xifres absolutes els exemples no són molt abundosos, enregistrarem unes quantes mostres d'oposició prosodemàtica entre dues formes nominals, tant si es tracta de mots relacionats pel significat com si són mots que no pertanyen al mateix camp semàntic (§ 17). Uns mots de conclusió seran el colofó d'aquest treball (§ 18).

II. LIMITACIÓ DELS PROSODEMES

3. Malgrat que el concepte de prosodema i de distinció prosodemàtica sigui el mateix en català i en castellà, en el funcionament de les distincions segons l'alternança dels accents hi ha, però, diferències ben remarcables entre una llengua i l'altra, en el sentit que, en català, la correlació accentual té un abast molt més limitat que en castellà. Haig de reiterar que ara em refereixo només al català oriental (el treball ha estat concebut dins el marc del parlar de Barcelona).

En efecte, si en castellà l'oposició «(yo) canto» / «(él) cantó» és un bon exemple de distinció prosodemàtica significativa (n'hi ha prou de canviar el lloc de l'accent perquè entenguem la forma verbal referida a un temps diferent i a una persona verbal diferent —de 1.ª pers. de present a 3.ª pers. del pretèrit—), una oposició que d'antuvi semblaria paral·lela en català (com *(ell) canta* / *(ell) cantà*) no és, en realitat, un cas de correlació prosodemàtica, car entre *canta* i *cantà*, ultra la diferència per raó de la col·locació de l'accent (*cAnta* / *cantÀ*), hi ha d'altres diferències que ja no permeten que la modificada col·locació de l'accent sigui l'única diferència entre totes dues formes.

I això, per raó del funcionament de les vocals àtones, que es produeix, en català, segons uns criteris que resten ben allunyats dels que regulen les vocals àtones del castellà.

4. En castellà, quan una vocal passa de tònica a atona (*á* / *a*), l'articulació roman idèntica entre totes dues modalitats vocàliques. En aquest cas, podem dir, doncs, que el contrast *á/a* es resol, en castellà, en la igualtat articulatòria *a = a*. En canvi, en català, quan aquesta mateixa vocal sofreix un desplaçament d'accent (*à/a*), l'articulació en ressent talment els efectes, que el so emès ja és del tot nou, de manera que ara hem de dir que el contrast *à/a* exigeix un canvi articulatori, que substitueix la vocal à tònica [á] per l'anomenada vocal neutra [ə], totalment diferent. Ja no podem parlar doncs d'igualtat articulatòria; no es tracta de *a = a*, sinó de *a ≠ [ə]*. Allò que, en català escrit, sembla una alternança comparable a les del castellà, merament accentual (*canta* / *cantà*) és, de fet, una pronunciació diferenciada que excedeix la distinció prosodemàtica, per tal com implica de més a més, unes modificacions articulatòries: [kántə] / [kəntá].

El comportament articulatori que acabo de reportar no queda limitat a la vocal *a*. El retrobem, ultra la *a*, amb qualsevol *e* (oberta o tancada) i amb qualsevol *o* (oberta o tancada). Si en castellà hi ha una distinció prosodemàtica entre «(yo) peno» / «(él) penó» (exclusivament d'alternança accentual), en català «(ell) pena / (ell) penà» contenen una oposició que, ultra el canvi d'accent, exigeix unes modificacions articulatòries: [pénə] / [pəná]. I això, que en el verb *penar* suposa una alternança de *é* / [ə] i [ə] / *á*, en el verb *menjar* hi faria jugar la *e* tancada, en el verb *portar* la *o* oberta (paral·lelament, tindriem [pórtə] / [purtá]) i en el verb *donar* la *o* tancada ([dónə] / [duná]). Com és sabut, en català les vocals *a*, *e* oberta i *e* tancada tòniques són neutralitzades, en esdevenir àtones, per la vocal neutra [ə], que n'és l'arxifonema de neutralització. I, en el camp articulatori velar, les vocals *o* oberta, *o* tancada i *u* tòniques, en esdevenir àtones, són confoses en la [u] àtona, que en neutralitza les diferències. Reprendré, mes avall (§ 7), les conseqüències de la neutralització en català.

5. Les consideracions precedents m'obligarien, segons com, a estendre'm sobre l'accent en català i en castellà, sobre les diferències de l'accent en una i altra de totes dues llengües i sobre les conseqüències que les tals diferències projecten en llur pronunciació i, en general, en llur funcionament idiomàtic. Tanmateix, no costa gens de comprendre que tot això seria, ací, simplement desmesurat, que la comesa d'aquestes planes és molt més modesta i reduïda i que cal deixar per a una altra ocasió l'estudi que acabo d'insinuar, sense que això vulgui dir que no el consideri molt important. Com que tampoc no em semblaria bé de no dir-ne absolutament res, ara, àdhuc mirant a l'objectiu concret dels prosodemes en català, em limito a fer un resum molt breu de tots dos vocalismes quant al mecanisme de l'accent.

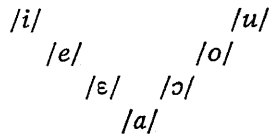
És sabut que les vocals del castellà són articulades amb nitidesa, claredat i precisió (qualitats que són a la base de l'elevada sonicitat que tothom reconeix a la llengua castellana). Les dites qualitats no solament caracteritzen les vocals en síl·laba accentuada, sinó també les vocals àtones. Així, les diferències entre «tònica/àtona» són, en general, poc remarcables, en castellà. Sense arribar a l'extrem de la llengua basca (de la qual hom diu que manca d'accent, o, si més no, que sovint no és pas fàcil de dir quina és la síl·laba accentuada d'un mot qualsevol), el vocalisme castellà es manté dins un equilibri harmònic, pel qual, si és cert que hom pot assenyalar, sense equivocar-se, la síl·laba tònica de les paraules, no és menys cert que les diferències fonètiques entre síl·labes accentuades i inaccentuades hi són molt reduïdes (i si he fet esment del vocalisme basc és perquè, segons que sembla, no ha d'ésser gens absurd de pensar que el castellà pot haver estat tributari del basc en aquest terreny, com ja és ben provat que ho ha estat en tants d'altres). Per això, en produir-se les correlacions accentuals en castellà, el contrast prosodemàtic no afecta essencialment les articulacions, i entre «canto» i «cantó» no hi ha sinó diferència d'accent, mentre que les vocals romanen les mateixes (Á = a, o = Ó).

6. Ben altrament es comporta el català, en aquesta matèria. Les diferències entre vocal tònica i vocals àtones hi són considerables, fins al punt que la modalitat parlada més corrent deixa pràcticament

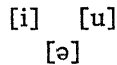
sense articulació efectiva els dos sons vocàlics posteriors a l'accent en els mots esdrúixols: *casa gòtica* es pronuncia ben sovint de manera que fa l'efecte que la ò sigui el darrer so vocàlic de la frase: [kàzəgót'k']. No cal dir que una tal pronúncia és, no sols inaudita, sinó àdhuc inconcebible en la fonètica castellana. El contrast entre síl·laba tònica i síl·labes inaccentuades és, en català, molt remarcable, fins i tot brutal. És un fet ben conegut que aquest contrast i l'abundor de terminacions consonàntiques (que provoquen assimilacions de sons per l'enllaç fònic, de vegades força desfiguradores dels sons aïllats) constitueixen una barrera que dificulta la comprensió del català parlat a qui s'hi acostava sense un mínim estudi previ.

I bé, la peculiar pronunciació del català (cal entendre, i ho repeteixo, del català oriental) fa que l'esmentat contrast entre «tònica/àtona» no es limiti a una correlació accentual (o simple desplaçament de l'accent, d'una síl·laba a una altra de veïna), sinó que impliqui modificacions articulatòries importants (ultra els canvis d'intensitat, d'entonació, de durada, etc., ja fàcilment imaginables).

7. Reprenem els resultats del contrast entre vocal «tònica/àtona» i de totes les modificacions implicades, de cara al funcionament dels prosodemes. Ara, tot l'abast de les neutralitzacions (§ 4) se'ns fa més evident encara. El vocalisme tònic del català es compon de set fonemes, que acostumem de presentar així:

Aquest sistema triangular de quatre graus, en esdevenir inaccentuat (i per raó de les característiques mencionades, §§ 4, 6), es redueix remarcablement, per tal com es converteix en un conjunt de tres sons, distribuït en dos graus:

D'acord amb allò que ja hem vist (§ 4), la correspondència entre les vocals tòniques i les àtones corresponents es realitza segons les equivalències següents ³:

<i>Síl·laba tònica</i>	...	<i>Síl·laba àtona</i>
/i/ <i>mira</i> [míre] [i]	<i>mirà</i> [mirá]
/e/ <i>menja</i> [ménʒə]	} [ə]	{ <i>menjà</i> [mənʒá]
/ɛ/ <i>pena</i> [pénə]		{ <i>penà</i> [pəná]
/a/ <i>canta</i> [kántə]		{ <i>cantà</i> [kəntá]
/ɔ/ <i>porta</i> [pórtə]	} [u]	{ <i>portà</i> [purtá]
/o/ <i>dóna</i> [dónə]		{ <i>donà</i> [duná]
/u/ <i>cura</i> [kúre]		{ <i>curà</i> [kurá]

Quant a la *i*, cal dir que aquesta vocal no és objecte de modificació ni de reducció. Els sis fonemes restants sofreixen dues reduccions paral·leles: les dues *e* i la *a* són neutralitzades per la vocal neutra [ə]; es tracta, doncs, d'un cas de neutralització en la qual l'arxifonema no és cap dels sons neutralitzats, sinó un de diferent. E. Alarcos Llorach ha pogut dir que la vocal [ə] només apareix quan ni /a/, ni /ɛ/ ni /e/ són possibles, és a dir, no és altra cosa que la variant de realització d'aquests fonemes associada a posició àtona ⁴. Quant a la neutralització de les vocals de la sèrie posterior, l'arxifonema on totes elles es confonen en posició àtona és una de les vocals neutralitzades, la [u].

Damunt la taula de correspondències entre vocals tòniques i vocals àtones en català, és fàcil de veure que, en matèria de prosodemes, només podrem trobar un estat comparable al del castellà sempre que entrin en joc la *i* i la *u*; la *i*, perquè no és objecte de neutralització; la *u*, perquè, en ésser-ne objecte, és ella mateixa la vocal

³ Exemplifico amb els mateixos verbs i les mateixes alternances accentuals (present/pretèrit simple) que abans (§ 4), tot afegint-hi ara un verb amb *i* (*mirar*) i un verb amb *u* (*curar*) per tal de completar els set fonemes.

⁴ E. Alarcos Llorach, «Sistema fonemático del catalán», dins *Archivum*, 3, 1953, pàg. 138. Amb tot, en el cas dels monosíl·labs àtons, un hom es pot preguntar si la vocal neutra [ə] no arriba a posseir un determinat valor funcional. Comp. la meua nota sobre «Función significativa y diferencial de la vocal neutra en el catalán de Barcelona», dins *RFE*, 48, 1965, pàgs. 79-93.

en la qual es confonen les tres articulacions /ɔ/, /o/ i /u/, sempre ben diferenciades en posició accentuada. En efecte, la *i* i la *u* presenten, en el contrast entre «tònica/àtona», les mateixes diferències que, en castellà, trobem en qualsevol altra alternança vocàlica (À / a; É / e, etc.): mantenen la mateixa articulació, i només es distingeixen per d'altres qualitats (la intensitat, l'entonació, la durada, etc.).

8. Les dades anteriors (§§ 3-7) ens han palesat la gran limitació dels prosodemes en català: bé que, conceptualment, els prosodemes poden ésser entesos de la mateixa manera en català i en castellà, en la realitat concreta en català només en podem presentar exemples quan el contrast es produeix amb una *i* o amb una *u* (que passen de tònica a àtona, o a l'inrevés), per tal com aquestes són les dues úniques vocals que no modifiquen l'articulació en passar d'acentuades a inaccentuades.

Ara bé, no cal que adduïm còmputos o escales de freqüències de sons en català: com a la resta de les llengües romàniques, la *i* i la *u* no hi són pas els fonemes més sovintejats. Per tant, els prosodemes en català han de tenir, d'antuvi, una base numèrica més aviat poc considerable. Però és que, de més a més (i com ja es desprèn del mateix concepte de prosodema) cal que disposem de dues síl·labes dins cada mot o forma que es troba en contrast amb la correlativa accentual corresponent. Si l'accent es desplaça d'una síl·laba a l'altra (de manera que la successió «tònica/àtona» esdevingui la successió «àtona/tònica», o a l'inrevés), i les úniques vocals que no alteren l'articulació són la *i* i la *u*, hi ha d'haver, a la primera síl·laba, una *i* o una *u*, i, a la segona, igualment una *i* o una *u*. Si hi havia cap altra vocal, el contrast n'afectaria, de més a més, l'articulació, i la dita vocal se'ns transformaria en un dels arxifonemes de neutralització, la [ə] o la [u]. És fàcil de comprendre que les successions dites (*i-u*, *u-i*, amb alternança accentual) es troben dins poques paraules.

Com és natural, els casos de contrast entre síl·labes amb desplaçament d'accent pertanyen sobretot al camp de la conjugació verbal (§§ 9-16); també n'hi ha que combinen elements verbals i noms (§§ 10-11; 13-16), i, bé que són menys nombrosos, no deixarem d'enregistrar contrastos entre noms (§ 17).

III. OPOSICIONS VERBALS MITJANÇANT EL PRETÈRIT SIMPLE

9. Els prosodemes com a resultat d'un contrast un dels elements del qual és una forma de 1.ª persona del pretèrit simple (tipus *jo cantí*) són en nombre pràcticament il·limitat: n'hi ha prou que es tracti d'un verb amb una *i* o amb una *u* radical, que es prestarà a l'alternança amb el pretèrit simple (que, a la primera persona, acaba amb *-í* tónica). Nogensmenys, si són els contrastos més sovintejats, de fet són tots ells forçats, per tal com es basen en una forma totalment inusitada (i, encara, d'un temps que, bé que no desconegut, no és emprat espontàniament)⁵. Heus en ací unes quantes mostres:

a) verbs amb *i* radical:

VERB	PRESENT DE SUBJUNTIU (persones 1 = 3)	PRETÈRIT SIMPLE (1. ^a persona)
<i>animar:</i>	<i>animi</i>	/ <i>animí</i>
<i>endevinar:</i>	<i>endevini</i>	/ <i>endevini</i>
<i>girar:</i>	<i>giri</i>	/ <i>giri</i>
<i>refilar:</i>	<i>refili</i>	/ <i>refili</i>
<i>respirar:</i>	<i>respiri</i>	/ <i>respirí</i>
<i>tirar:</i>	<i>tiri</i>	/ <i>tiri</i>

b) verbs amb *u* radical:

<i>assegurar:</i>	<i>asseguri</i>	/ <i>asseguri</i>
<i>aturar:</i>	<i>aturi</i>	/ <i>aturi</i>
<i>bufar:</i>	<i>bufi</i>	/ <i>bufi</i>
<i>burlar:</i>	<i>burlí</i>	/ <i>burlí</i>
<i>pujar:</i>	<i>pugi</i>	/ <i>pugi</i>
<i>recular:</i>	<i>reculi</i>	/ <i>reculí</i>

10. Hi ha alguns verbs amb *i*, *u* radical, com els que acabem d'esmentar (§ 9), que, a les formes de present de subjuntiu, poden

⁵ Comp. A. M. Badia i Margarit - Maria Cardús de Badia, «Sociologia del pretèrit simple en el català de Barcelona», dins *Ibero-romania*, I, München, 1969, pàgs. 273-298.

afegir una forma nominal homònima. Sembla que això hagi de fer més important l'oposició. A desgrat d'això, atès que la forma nominal reforça les formes de subjuntiu (que són les ja emprades correntment) i no precisament la del pretèrit simple (que és la que, en tot cas, convindria que fos reforçada), el contrast per alternança accentual continua trobant-se mancat de realitat, en el seu segon membre. En consigno, però uns quants exemples:

a) verbs amb *i* radical:

VERB	PRESENT DE SUBJUNTIU (persones 1 = 3)	FORMA NOMINAL	PRETERIT. SIMPLE (1. ^a persona)
<i>arbitrar:</i>	<i>arbitri</i>	= <i>l'arbitri</i> /	<i>arbitri</i>
<i>delirar:</i>	<i>deliri</i>	= <i>el deliri</i> /	<i>deliri</i>
<i>eclipsar:</i>	<i>eclipsi</i>	= <i>l'eclipsi</i> /	<i>eclipsi</i>
<i>participar:</i>	<i>participi</i>	= <i>el participi</i> /	<i>participi</i>

b) verbs amb *u* radical:

<i>augurar:</i>	<i>auguri</i>	= <i>l'auguri</i> /	<i>auguri</i>
<i>cursar:</i>	<i>cursi</i>	= <i>cursi</i> (adj.) /	<i>cursi</i>
<i>dejunar:</i>	<i>dejuni</i>	= <i>el dejuni</i> /	<i>dejuni</i>
<i>murmurar:</i>	<i>murmuri</i>	= <i>el murmuri</i> /	<i>murmuri</i>

Per a un cas invers (en el qual el substantiu és homònim del pretèrit simple, de manera que aquesta forma deixa d'ésser aleshores un element inusitat i el contrast és efectiu en la llengua habitual), vegeu més avall, § 14 (*figuri* / *figurí*).

11. Fins ara (§§ 9-10) només he esmentat exemples de verbs de la primera conjugació (en la forma de primera persona del singular del pretèrit simple). I, com deia, aquesta font d'exemples seria pràcticament inexhaurible. No puc deixar d'adduir un altre tipus d'exemples, sempre encara a base del pretèrit simple. Són uns quants verbs irregulars, en els quals el present de subjuntiu (1.ª i 3.ª persones) s'oposa, per l'alternança accentual, al pretèrit simple (1.ª persona). Exemples:

VERB	PRESENT DE SUBJUNTIU (persones 1 = 3)		PRETÈRIT SIMPLE (1.ª persona)
<i>dir:</i>	<i>digui</i>	/	<i>diguí</i>
<i>estar:</i>	<i>estigui</i>	/	<i>estiguí</i>
<i>tenir:</i>	<i>tingui</i>	/	<i>tinguí</i>
<i>venir:</i>	<i>vingui</i>	/	<i>vinguí</i>
<i>voler:</i>	<i>vulgui</i>	/	<i>volguí</i>

Cal no confondre aquest grup amb el que constitueixen alguns altres verbs, en els quals, però, la forma del pretèrit simple coincideix amb l'infinitiu (tipus *surti/sortí = sortir*) o bé ultra l'infinitiu, amb un nom i tot (tipus *куси/косі = cosir = (el) cosí*), car ara es tracta de contrastos reals, no limitats, doncs, a una forma no emprada en català oriental (comp. § 13).

IV. OPOSICIONS VERBALS ENTRE FORMES EMPRADES CORRENTMENT

12. Les oposicions accentuals citades anteriorment (§§ 9-11), l'exemplificació de les quals podria allargar-se molt i molt, tenen, però, el defecte que un dels membres en oposició és una forma verbal que pràcticament ha restat fora d'ús (1.ª pers. del pret. simple). No hi guanyem res, de colleccionar-ne exemples, si doncs no es tracta d'oposicions vives, reals.

Tanmateix, bé podem presentar d'altres exemples, corresponents ja a contrastos accentuals sentits i emprats per tots els usuaris de la llengua. D'ara endavant, no esmentaré exemples sinó procedents de parelles de distinció prosodemàtica en les quals tots dos membres són formes de llenguatge usuals i corrents.

El cas més sovintejat és el de la distinció entre l'infinitiu, per un costat, i el present de subjuntiu (persones 1.ª i 3.ª), per l'altre (i sense excloure que l'infinitiu coincideixi amb la inusitada forma de 1.ª persona del pretèrit simple). Remarquem, de més a més, dos trets de pronunciació: que la *-r* final de l'infinitiu no és pronunciada en català oriental, i que, com sabem (§§ 4, 7), en síl·laba àtona es produeix la identitat *o = u* (bé que l'ortografia mantingui la *-r* de l'infinitiu i faci

la distinció *o/u*, d'acord amb un criteri etimològic, històric i dialectal). Heus ací uns quants exemples:

VERB (en infinitiu)		PRETÈRIT SIMPLE (1. ^a pers.)		PRESENT DE SUBJUNTIU (persones 1. ^a = 3. ^a)
<i>acollir</i>	=	<i>acollí</i>	/	<i>aculli</i>
<i>ajupir</i>	=	<i>ajupí</i>	/	<i>ajupi</i>
<i>bullir</i>	=	<i>bullí</i>	/	<i>bulli</i>
<i>collir</i>	=	<i>collí</i>	/	<i>culli</i>
<i>escopir</i>	=	<i>escopí</i>	/	<i>escupi</i>
<i>fugir</i>	=	<i>fugí</i>	/	<i>fugi</i>
<i>sortir</i>	=	<i>sortí</i>	/	<i>surti</i>
<i>tossir</i>	=	<i>tossí</i>	/	<i>tussi</i>

Tots els verbs esmentats són, dins la classe III (verbs en *-ir*), dels anomenats «purs». Com és sabut, la immensa majoria dels verbs de la tercera conjugació prenen, però, l'increment *-eix-* (etimològicament incoatiu, avui simple element formal), amb la qual cosa perden la possibilitat de fornir més exemples de prosodemes: així, un verb com *servir* (infinitiu) s'oposa al subjuntiu *serveixi*, que no podem utilitzar per al contrast amb *servir* = *servi*. Nogensmenys, hi ha alguns verbs que vacillen, o que la mateixa gramàtica preceptiva admet adés com a «purs» adés amb l'increment *-eix-*. Així, tots aquests verbs, en la mesura que són emprats com a «purs», són bones mostres del contrast prosodemàtic⁶. Un d'ells, el verb *acudir*, té la possibilitat de la doble morfologia (en subjuntiu: *acudí* o *acudeixi*); encara que la gramàtica es decanta per la solució infixada, podem esmentar-lo, en tant que «pur», en el contrast *acudir* = *acudí* (pret. simple) / *acudí* (pres. subj.). De la mateixa manera *cruixir* i *munyir*, encara que de vegades són emprats a tort com a infixats (i hom sent *cruixeixi* i *munyeixi*, formes incorrectes), són, en rigor, verbs «purs» i ens donen nous exemples del mateix contrast accentual: *cruixir* = *cruixí* / *cruixí*, i: *munyir* = *munyí* / *munyí*.

⁶ Per a aquest punt, vegeu, per exemple, la meua *Gramàtica Catalana*, Madrid, 1962, I, § 164, pàgs. 320-322.

V. OPOSICIONS VERBALS REFORÇADES PER LA COINCIDÈNCIA D'UN NOM

13. No és rar que les oposicions per contrast accentual entre formes verbals siguin reforçades per un nom (substantiu o adjectiu) que, essent homònim d'una de les formes verbals en distinció prosodemàtica, reforça el mateix valor del contrast amb un nou element lingüístic, i eixampla ensems el pla de les diferenciacions, tot aportant-hi dades del camp nominal. Heus en ací tres mostres: a) El verb *cosir*, homònim del nom *cosí* (fem. *cosina*) i de la forma verbal (*jo-ell*) *cosí* (1.ª i 3.ª pers. del pret. simple), s'oposa al present de subjuntiu *cosí* (1.ª i 3.ª pers.). Contrast: [kuzí] / [kúzi]. b) El verb *defugir*, homònim de la forma verbal (*jo-ell*) *defugi* (1.ª i 3.ª pers. del pret. simple), s'oposa al present de subjuntiu *defugi* (1.ª i 3.ª pers.), i, al mateix temps, al substantiu *el defugi* 'excusa que hom dóna per defugir o eludir una dificultat, etc.' (FABRA)⁷. Contrast: [dɛfuzí] / [dɛfúzi]. c) La forma verbal *busqui* (1.ª i 3.ª pers. del present de subjuntiu de *buscar*) s'oposa a l'adjectiu *bosquí* 'plantat de bosc' (fem. *bosquina*) (FABRA), i, ensems, a *busquí* (1.ª pers. del pret. simple de *buscar*). Contrast: [búski] / [buskí].

VI. OPOSICIONS PROSODEMÀTIQUES ENTRE UNA FORMA VERBAL
I UNA FORMA NOMINAL

14. No hi ha solament uns noms que reforcen els contrastos accentuals de dues formes de verb, amb una funció que podríem anomenar secundària. Ben al contrari: força sovint els noms són el nucli d'un dels dos membres en distinció prosodemàtica, l'altre membre essent constituït per una forma verbal. Crec que aquest tipus de prosodema és important, per tal com ens fa sortir del cercle de la conjugació, dins el qual ja sabem que l'alternança d'accents és quel-

⁷ Pompeu Fabra, *Diccionari General de la Llengua Catalana*, 4.ª ed., Barcelona, 1966, s. v.

com normal i obligat, i ens duu a l'establiment de les diferències accentuals significatives entre els grans sistemes formals que són el verb i el nom.

Cal reconèixer que, en la immensa majoria dels casos que podrem adduir, la forma verbal i la forma nominal (que s'oposen, segons el lloc de l'accent, per afirmar-se respectivament com a verb o com a nom, és a dir per no ésser cada una objecte de confusió respecte a l'altra) pertanyen, però, a la mateixa família significativa. Tanmateix, això és ben natural, car els lexemes dels mots oposats acostumen d'ésser idèntics. Això no vol dir que, en les dues dotzenes de mostres que insereixo a continuació, no calgui fer algunes excepcions (com serien les oposicions *duplica / dúplica*, *figuri / figurí*, i, sobretot, *capitula / capitula*, *estipula / estípula*, *lubrica / líbrica* i *rissi / ricí*, en les quals parelles es tracta de noms sense relació de significat). Com dic, en transcripció una bona col·lecció d'exemples, presentats en ordre alfabètic, i tot indicant-hi si es tracta d'un substantiu (subst.) o d'un adjectiu en femení (fem.). Per la part dels verbs, tots els que ara presento són de la primera conjugació, en present d'indicatiu (3.ª persona) o en present de subjuntiu (1.ª o 3.ª persones) (comp., però, § 16). Heus ací els exemples:

FORMA VERBAL (pres. indic. o subj.)		FORMA NOMINAL (subst. o fem.)
(<i>ell</i>) <i>angunia</i> (indic.)	/	<i>l'angúnia</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>beatifica</i> (indic.)	/	<i>beatifica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>capitula</i> (indic.)	/	<i>la capitula</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>continua</i> (indic.)	/	<i>continua</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>critica</i> (indic.)	/	<i>la crítica</i> (subst. i fem.)
(<i>ell</i>) <i>cubica</i> (indic.)	/	<i>cúbica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>deífica</i> (indic.)	/	<i>deífica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>duplica</i> (indic.)	/	<i>la dúplica</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>específica</i> (indic.)	/	<i>específica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>estipula</i> (indic.)	/	<i>l'estípula</i> (subst.)
(<i>jo-ell</i>) <i>figuri</i> (subj.)	/	<i>el figurí</i> (subst.) ⁸
(<i>ell</i>) <i>injuria</i> (indic.)	/	<i>la injúria</i> (subst.)

⁸ Per a *figuri / figurí*, recordem que aquesta darrera forma coincideix amb la del pretèrit simple (1.ª persona); com que ací aquesta forma verbal recolza, en tot cas, un substantiu, no podem dir que la parella manqui de realitat en el llenguatge corrent, i per això no l'havíem inclosa abans, al § 10.

FORMA VERBAL		FORMA NOMINAL
(<i>ell</i>) <i>legítima</i> (indic.)	/	<i>la legítima</i> (subst. i fem.)
(<i>ell</i>) <i>liquida</i> (indic.)	/	<i>liquida</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>lubrica</i> (indic.)	/	<i>lúbrica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>magnífica</i> (indic.)	/	<i>magnífica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>pacífica</i> (indic.)	/	<i>pacífica</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>prolífica</i> (indic.)	/	<i>prolífica</i> (fem.)
(<i>jo-ell</i>) <i>rissi</i> (subj.)	/	<i>el rici</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>rubrica</i> (indic.)	/	<i>la rúbrica</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>súplica</i> (indic.)	/	<i>la súplica</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>tríplica</i> (indic.)	/	<i>la tríplica</i> (subst.)
(<i>ell</i>) <i>última</i> (indic.)	/	<i>última</i> (fem.)
(<i>ell</i>) <i>vivífica</i> (indic.)	/	<i>vivífica</i> (fem.)

15. Alguns dels exemples verbals esmentats permeten de comentar la vacil·lació de molts catalano-parlants davant la col·locació de l'accent. Són casos bon xic delicats, que s'expliquen per vicis i analogies del llenguatge i, ben sovint, per influència castellana. Així, si bé ningú no diu *(*ell*) *súplica* (per *súplica*), ja no podem fer una afirmació tan categòrica respecte a (*ell*) *específica* o (*ell*) *angúnia* (puix que no és inaudit de sentir aquestes formes amb els accents capgirats: (*ell*) *específica* o (*ell*) *angúnia*).

Molt menys estrany fa de sentir (*ell*) *continua* i (*ell*) *injúria*. Per a aquests darrers, recordem que (*ell*) *canvia* és pronunciat a tort [kámbjə] per molta gent, en comptes del correcte [kəmbiə].

Això em duu a reportar ací d'altres irregularitats d'accentuació, que ja entren plenament en el camp dels prosodemes; així, hi ha contrastos accentuals com els següents:

FORMA VERBAL		SUBSTANTIU
(pres. indicat.)		postverbal
(<i>ell</i>) <i>denuncia</i>	/	<i>la denúncia</i>
(<i>ell</i>) <i>pronuncia</i>	/	<i>la pronúncia</i>
(<i>ell</i>) <i>renuncia</i>	/	<i>la renúncia</i>

que, per a molts catalano-parlants, deixen de funcionar com a parelles contrastades per la col·locació de l'accent, per tal com les formes verbals hi són accentuades a la castellana, com els substantius corresponents.

16. Acabem de veure bon nombre de formes verbals oposades, per l'alternança accentual, a d'altres tantes formes nominals en correspondència (§§ 14-15). Com ja ho he fet observar, els verbs hi eren tots de la primera conjugació (classe I: *-ar*), i això perquè és el conjunt verbal més abundós i que té una proporció més elevada de noms postverbals en relació. Però això no vol dir que no sigui possible de trobar mostres de distincions prosodemàtiques entre «verb/nom» quan es tracta de verbs de conjugació altra que la primera. És fàcil de comprendre que hi ha més exemples amb els verbs de la classe III (en *-ir*) que amb els de la classe II (en *-er, -re, -r*), per raó que els verbs en *-ir* tenen, d'entrada, la vocal *i*, que, amb la *u*, són els únics sons vocàlics que poden fornir exemples de prosodemes (comp. §§ 7-8).

Transcriu a continuació un parell de casos de desplaçament accentual entre verb i una forma nominal (substantiu o adjectiu), amb verbs de la tercera conjugació; per part del verb, l'infinitiu és reforçat per dues persones (1.ª i 3.ª) del pretèrit simple:

VERB EN INFINITIU (classe III)	PRET. SIMPLE (1. ^a i 3. ^a pers.)	FORMA NOMINAL (subst. o adj.)
<i>eximir</i>	= <i>eximí</i>	/ <i>eximi</i> (adj. masc.)
<i>presidir</i>	= <i>presidí</i>	/ <i>el presidi</i> (subst.)

Podríem afegir, ací, l'oposició *defugir = defugí / el defugi* (subst.) (esmentada abans, § 13). Els dos casos presents (*eximir* i *presidir*) no pertanyen, en realitat, al mateix tipus de l'exemple d'aleshores, per tal com ara no hi podríem afegir el present de subjuntiu (com ho féiem abans: *куси, defugi, busqui*, § 13), per raó que *eximir* i *presidir*, com que no són verbs «purs» de la classe III, prenen l'increment *-eix-* al present de subjuntiu: *eximeixi, presideixi*.

VII. OPOSICIONS PROSODEMÀTIQUES ENTRE DUES FORMES NOMINALS

17. Arribem al grupo de prosodemes que, d'un punt de vista lingüístic, tenen més importància. En efecte, de la conjugació tots sa-

bem que funciona, ultra d'altres característiques, a base d'alternances d'accent. Per això, si els prosodemes requereixen uns desplaçaments accentuals per a manifestar-se, és obvi que és dins el camp verbal on els exemples de contrastos prosodemàtics han d'ésser més abundosos. I així és, com ja ho hem vist fins ara. Per això mateix, si en algun moment aconseguim de trobar alternances d'accent d'abast significatiu fora de la conjugació, el fet serà especialment remarcable.

I bé, dins un marc certament molt limitat, podem enregistrar algunes mostres de prosodemes en el camp nominal. D'antuvi, n'assenyalo dos casos que, tot basant-se damunt mots emparentats per la significació, no deixen de manifestar llurs diferències semàntiques exclusivament mitjançant l'accentuació alternada. Són els parells *músic* / *music* i *música* / *musica*. Heus en ací els significats contrastats (segons Fabra)⁹.

músic, 'persona versada en l'art de la música, que escriu obres musicals'; 'persona que toca en una orquestra, banda, cobla, etc.' / *music* 'músic (pejorativament)'.
música, 'l'art que es val dels sons, l'art de combinar els sons d'acord amb les lleis de la melodia, harmonia i ritme'; 'obra musical'; 'reunió de músics que toquen plegats'; fig. 'sèrie de sons que afecten l'orella d'una manera agradable o desagradable' / *musica* 'música (pejorativament; poè.)'; 'embolics, maldecaps, etc., que porta una qüestió, un afer'.

A continuació transcriu tres altres parelles de mots, cadascun dels quals ara ja no té res a veure, significativament, amb el seu aparellat (remarquem que un dels membres de la parella pot ésser un manlleu modern a una altra llengua):

ambigu adj. 'que ofereix diferents sentits, que admet diferents interpretacions' / *ambigú* [fr.] 'àpat fred en què es serveixen tots els plats d'un plegat'; 'apartament d'un teatre, etc., on es serveixen aquests àpats'. Contrast: [əmbígu] / [əmbigú].

griso [Fabra diu: *gris* o *griso*] 'aire fi i gelat' / *grisú* 'gas inflamable que es desprèn en les mines de carbó i forma amb l'aire una mescla esplosiva'. Contrast: [grízu] / [grizú].

⁹ Prenc del diccionari alludit el text essencial de les definicions. Però prescindixo de la definició de *músic -a* (en tant que adjectiu), de tots els exemples que Fabra esmenta, de locucions com *música celestial*, etc.

tribu 'cadascuna de les agrupacions en què alguns pobles antics estaven dividits'; 'agrupació de famílies, esp. nòmades i del mateix origen, que obeeixen un cap'; 'grup natural, esp. el que en una classificació està comprès entre la família i el gènere' / *tribú* 'en l'antiguitat romana, originàriamente, cap o representant d'una tribu; després nom de certs oficials o magistrats pertanyents a tal o tal classe'; 'orador polític, esp. popular'. Contrast: [tríbu] / [tribú].

VIII. CONCLUSIÓ

18. El funcionament dels accents dels mots es produeix, en principi, d'una mateixa manera en català i en castellà: en totes dues llengües hi ha parelles de formes, amb accentuació alternant, que només es distingeixen pel lloc on l'accent hi és col·locat.

Ara bé, les peculiaritats de l'accent prosòdic dels mots són molt diferents en català i en castellà i llurs conseqüències en la cadena fònica de totes dues llengües permeten de parlar de tractaments molt distanciat. De resultes de les dites peculiaritats i conseqüències, del total de set fonemes vocàlics que té el català, n'hi ha cinc que sofreixen modificacions articulatòries en passar de tònic a àton. Només dues vocals, la *i* i la *u*, resten inalterades en esdevenir inaccentuades. Això vol dir que, si els prosodemes s'expliquen pel joc alternat d'«accent/manca d'accent» en una mateixa síl·laba, només són possibles, en català, els prosodemes que es basin en contrastos accentuals damunt *i* i damunt *u*.

Com és natural, la majoria d'exemples de prosodemes que hom pot aduir provenen del camp verbal (on les alternances d'acent són molt nombroses). Però no deixa d'haver-n'hi en parelles que combinen, en oposició distintiva, formes verbals i formes nominals, i àdhuc entre formes nominals en tots dos membres de la parella.